

Istorijos vadovėlis 9 klasei

II dalis

Ignas Kapleris, Antanas Meištas,
Karolis Mickevičius, Andželika Laužikienė,
Robertas Ramanauskas,
Živilė Tamkutonytė-Mikailienė

Briedis

V	Garų, anglių ir pieno amžius	164	VII	„Atbundanti tauta“	236
	1. Pramonės perversmas	166		1. Knygnešių laikai	238
	2. Pramoninės visuomenės formavimasis	170		2. Lietuvių tautinis atgimimas	242
	3. Laisvė veikti ar tradicijų saugojimas?	174		3. Skilusi tauta	246
	4. Kapitalistai ir darbininkai	178		4. Vėluojantis ir užtrukęs pramonės perversmas	250
	5. Mokslas ir technika pramoninėje visuomenėje	182		5. Geresnio gyvenimo paieškos	253
	6. Permainos kasdieniame žmonių gyvenime	186		6. Vilnius carinės Rusijos laikais	256
	7. Kultūra pramoninėje visuomenėje	190		7. Mažoji Lietuva	260
	Skyriaus santrauka	194		8. Didysis Vilniaus seimas	264
	Metodas. Statistikos analizė	195		9. Lietuva paskelbia nepriklausomybę	268
	Istorija iš arčiau. Neskeptančiojo mitas: „Titanikas“	196		10. Ant Rusijos imperijos griuvėsių	272
	Ar išmokai?	198		Skyriaus santrauka	278
VI	Pasaulio dalybos	200		Metodas. Istorinio įvykio interpretacija	279
	1. Kolonijinių imperijų laikai	202		Metodas. Dainos – istorijos šaltinis	280
	2. Tolimosios Rytų šalys	206		Metodas. Paminklai pasakoja apie praeitį	281
	3. JAV tampa galinga valstybe	210		Istorija iš arčiau. Lietuvių liaudies kultūros lobynas	282
	4. Lotynų Amerikos dekolonizacija	213		Ar išmokai?	284
	5. Pirmojo pasaulinio karo pradžia	216		Sąvokų ir asmenvardžių rodyklė	286
	6. Užsitęsęs pasaulinis konfliktas	220		Laiko juosta	287
	7. Bolševikai užgrobia valdžią Rusijoje	224			
	Skyriaus santrauka	228			
	Projektas. Viešosios nuomonės apklausa	229			
	Istorija iš arčiau. Šiaurės Amerikos indėnai	230			
	Istorija iš arčiau. „Atėjo Leninai visiems laikams?“	232			
	Ar išmokai?	234			

Garo, anglių ir plieno amžius

XVIII a. pab. – XIX a. pradž. daugelio valstybių kraštovaizdis smarkiai pasikeitė: virš miestų bei naujų gyvenvečių iškilo didžiulių fabriku kaminai, šalis išraižė geležinkeliai. Visa tai liudijo naują milžiniškų technologinių, ekonominių ir socialinių pokyčių laikotarpį, vadinamą pramonės perversmu.

1 Pirmasis automobilis su vidaus degimo varikliu. Jį 1886 m. sukonstravo vokiečių inžinierius Karlas Bencas.

Daugelis istorikų XIX a. įvardija kaip Europos galios amžių. Senasis žemynas tapo didžiausių naujovių pasaulyje pradininku ir plėtotoju. Vieną po kito diegiant naujus technikos išradimus, sparčiai vystėsi pramonė, augo gamyba bei prekyba. Garo jėga, anglis ir plienas tapo prasiėdusio pramonės perversmo simboliais.

Pramonės raida sukėlė svarbių pokyčių visuomenėje: nyko senoji luominė tvarka, plėtojosi kapitalizmas, iškilo nauji visuomenės sluoksniai – buržuazija ir samdomieji darbininkai. Šios grupės siekė įtvirtinti savo politines teises: kūrėsi naujos politinės doktrinos, partijos. Vis daugiau žmonių išsikovojo teisę dalyvauti valstybės valdyme.

Mokslo laimėjimai, naujų atradimų taikymas neatpažįstamai pakeitė žmonių gyvenimą: kito jų mąstymas, pasaulio supratimas, tradicijos, kasdienis gyvenimas. Žmonės įtikėjo pažangos idėja – nuolatiniu pasaulio tobulėjimu. Dėl sparčios mokslo bei technikos plėtros žmonių gyvenimas pasikeitė greičiau nei bet kada anksčiau.

2 Pramonės perversmą simbolizuojantis anglų dailininko Viljamo Belo Skoto paveikslas. XIX a. II pusė.

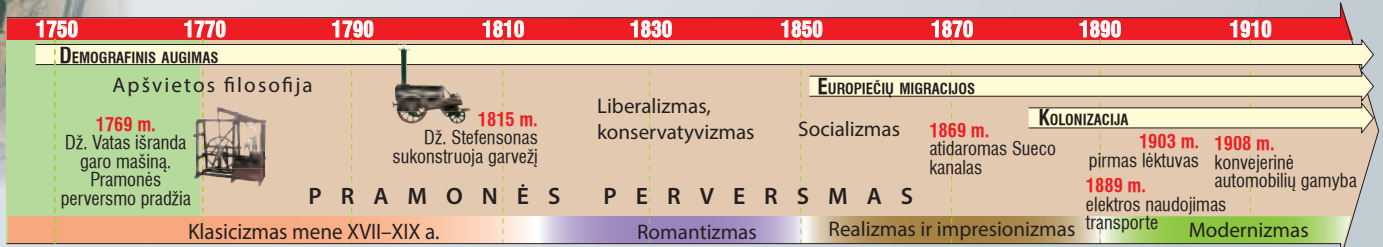

3 Europos pramoninės valstybės XIX a.

Politika	Absoluitizmą, nelygiateisę luominę visuomenę keičia kiekvieno žmogaus teises ir laisves užtikrinanti santvarka – demokratija ir pilietinė visuomenė. Kuriasi pirmosios politinės partijos.
Ekonomika	Pramonės perversmas, mašinų naudojimas gamyboje ir masinės gamybos atsiradimas.
Transportas	Arklus ir burinius laivus keičia garvežiai, garlaviai, pirmieji automobiliai.
Pasaulėžiūra	Formuojasi tautinė savimonė, žmonės galutinai išsilaisvino iš prietarų suvaržymo, apribojimų.
Mokslas	Padaryta svarbių biologijos, medicinos, chemijos, technikos išradimų ir atradimų. Plėtojasi įvairių mokslo sričių bendradarbiavimas, naujovės sparčiai pritaikomos žmogaus poreikiams.

4 Reikšmingiausi XVIII a.–XX a. pradž. pokyčiai.

5 „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ XIX a. pab. plakatas, raginantis viso pasaulio darbininkus socialistus burtis į organizacijas ir ginti savo teises.

2. Pramoninės visuomenės formavimasis

1 Laiko kontrolė pramoninėje visuomenėje

Drausmingas darbas buvo reguliarus, planuojamas. Tai reiškia, jog darbininkas turėjo pasirodyti darbe kiekvieną dieną, pradėti darbą nustatytu laiku ir daryti nustatytos trukmės pertraukas nustatytais laiko tarpais. Darbdaviai ilgai kariavo prieš įsitvirtinusias šventimo tradicijas, tokias kaip „šventųjų diena“, „šventasis pirmadienis“ ir net „šventasis antradienis“, kurie buvo atgaiva po savaitgalio girtavimo. Laikas tapo mūšio lauku, ir kai kurie neskrupulingi darbdaviai pastumdavo laikrodžio rodyklę į priekį ir atgal vakare. Pasakojama, jog iš darbininkų būdavo atimami laikrodžiai tam, kad darbdavio laiko kontrolė negalėtų būti ginčijama. Reikšminga, kad laikrodžiai plito kartu su pramonės perversmu.

J. Fulcher, *Kapitalizmas: labai trumpas įvadas*, Vilnius, Eugrimas, 2007, p. 16–17.

2 Pramonė keičia Europos kraštovaizdį. Dortmundo miestas Vokietijoje XIX a. vid. (A) ir XIX a. pab. (B).

Nuo žemdirbių iki pramoninės visuomenės

Atsiradus žemdirbystei, tūkstančius metų svarbiausias žmonių turtas, gerovės ir pragyvenimo šaltinis buvo dirbama žemė. Visuomenė, kurioje pagrindinė žmonių veikla – žemės ūkio maisto produktų gamyba, mokslininkai pavadino **žemdirbių (agrarine)**.

Tokioje visuomenėje asmens padėtis priklausė nuo kilmės ir turimos žemės valdos dydžio. Skirtumai tarp visuomenės grupių milžiniški. Valdantieji, pavyzdžiui, viduramžių feodalai, buvo nedidelės valdžią savo rankose sutelkusios privilegijuotos grupės. Gyventojų dauguma – žemvaldžiams paklūstantys, įvairias prievoles privatantys atlikti beteisiai valstiečiai.

Žemdirbių visuomenėje miestiečiai sudarė mažumą lyginant su kaimo gyventojais. Nebuvo mokslo ir žinių didelio poreikio, tad rašyti ir skaityti mokėjo vos vienas kitas žmogus. Dėl stiprios tradicijų ir papročių įtakos, luominės santvarkos ypatumų žemesniųjų visuomenės sluoksnių atstovai turėjo menkas galimybes pakeisti savo padėtį. Gyvendami uždaromis žemdirbių bendruomenėmis žmonės nepasitikėjo naujovėmis, nesiekė lavinti savo įgūdžių ir tobulėti.

XVIII a. pab. dėl pramonės perversmo padarinių pirmiausia Europoje ėmė formotis nauja **pramoninė (industrinė)** visuomenė. Joje pagrindine žmonių veikla tapo mechanizuota pramoninė prekių gamyba. Vietoj rankų darbo, vėjo, vandens energijos imtos naudoti naujos energijos rūšys: anglis, nafta, elektra. Išaugę pramonės centrai – miestai – gyventojų skaičiumi nustelbė kaimus. Mažėjo luominės priklausomybės reikšmė. Nyko žmonių uždarumas, neraštingumas, atotrūkis tarp visuomenės grupių, formavosi nauji sluoksniai. Žmonės imta vertinti pagal įgytą išsimokslinimą, verslumą ir profesinius įgūdžius.

Pramoninės visuomenės sluoksniai

Šalia anksčiau politikoje, ūkyje ir kultūroje vyravusios kilmingosios aristokratijos iškilo nevienalytis **buržuazijos** sluoksnis. Didžiausius turtus valdė ir galinga įtaka pasigirti galėjo karta iš kartos klestėjusios pramonininkų ir bankininkų, stambiojo verslo savininkų šeimos. Vienos iš garsiausių XIX a. – plieno ir ginkluotės gamintojai Krupai Vokietijoje, iš naftos praturtėję Rokfeleriai – JAV.

3 Aktorius Č. Čaplinas 1936 m. JAV sukurtame filme-satyroje apie pramoninę visuomenę „Šie laikai“. Pramonės perversmo laikotarpiu plito įvairios mokslinės teorijos, kaip padidinti gamybos produktyvumą. Darbininkas neretai buvo prilyginamas nemąstančiam ir tik piniginiu atlyginimu skatinamam darbų atlikimo mechanizmui.

4 Pramoninės visuomenės sluoksniai. Britų dailininko Medokso Brauno paveikslas „Darbas“. XIX a. vid.

Prie smulkiosios buržuazijos priskiriamas smulkesnių įmonių savininkų, valstybės tarnautojų, inžinierių, kariškių ir laisvųjų profesijų – menininkų, gydytojų, teisininkų – sluoksnis vadinamas **vidurinė klasė**. Šie žmonės galėjo pasigirti geresniu išsilavinimu, uždabiu ir didesniais turtais, nei gyventojų daugumą pramoninėje visuomenėje sudarantys darbininkai.

Buržuazijos atstovus jungė ir panašus estetikos supratimas, rūpinimasis vaikų švietimu bei savitos šiai visuomenės grupei būdingos elgesio normos. Jie nemėgo aristokratų privilegijų, bet ir nesuprato darbininkų ir valstiečių problemų.

Patį gausiausią pramoninės visuomenės sluoksnį sudarė samdomieji darbininkai. Pramoninėse šalyse – iki 80% gyventojų. Žemiausią padėtį užėmė nekvalifikuoti, paprastiems darbams samdomi žmonės. Aukštos kvalifikacijos, vadinamoji darbininkų aristokratija, nedirbo fizinio darbo: prižiūrėjo ar valdė techniką. Ji gaudavo didesnę atlyginimą ir susikurdavo patogesnes gyvenimo sąlygas.

Kaip ir žemdirbių laikais, pramoninėje visuomenėje tarp gyventojų grupių kildavo prieštaravimų. Darbininkas galėjo praturtėti ir pereiti į kitą visuomenės sluoksnį. Praturtėjęs valstietis luominėje santvarkoje feodalų tapti neturėjo beveik jokių galimybių.

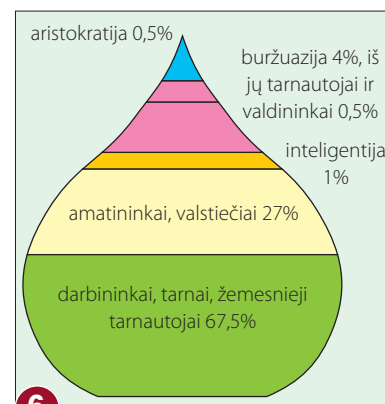
Visuomenė	Žemdirbių	Pramoninė
Laikotarpis	Priešistorės, senovės istorijos, viduramžių ir dalis naujųjų laikų	Dalis naujųjų ir naujausiųjų laikų
Susidarymo priežastys	Neolito revoliucija	Pramonės perversmas
Visuomenės struktūra	Dauguma žmonių užsiima žemdirbyste, gyvena ir dirba kaimuose	Dauguma žmonių užsiima pramonine gamyba, gyvena ir dirba miestuose
Svarbiausias turtas	Žemės valdos	Sukauptos lėšos ir turtas – kapitalas
Asmens vertinimas visuomenėje	Pagal kilmę	Pagal įgytą išsilavinimą, verslumą, profesinius įgūdžius
Pagrindiniai ūkio energijos šaltiniai	Rankų darbas, vėjo ir vandens energija	Energija gaunama iš akmens anglių, naftos ir elektros

7 Visuomenės sluoksnių palyginimas.

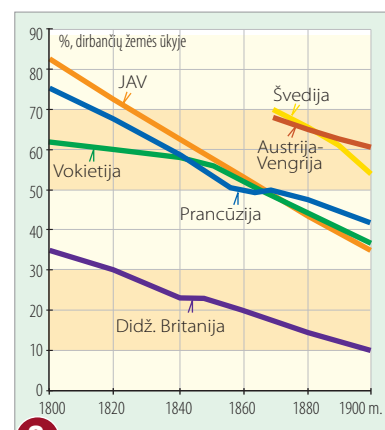
5 Frydrichas Engelsas kritikuoja Didžiosios Britanijos buržuaziją. XIX a. vid.

Aš dar niekuomet nemačiau tokios demoralizuotos, tokios iki kaulų smegenų egoizmo sugadintos ir visiškai nesugebančios progresuoti ir tobulėti visuomenės, kokia buvo tuometė anglų buržuazija. Jai pasaulyje neegzistuoja niekas, išskyrus pinigus, įskaitant, žinoma, ir ją pačią. Ji gyvena tik tam, kad gausintų pinigus, ji nežino didesnio malonumo už greitą pinigų „kalimą“ ir didesnės bėdos už jų netekimą. Karaliaujant tokiam godumui ir pinigų troškimui, nėra vietos jokiai kitai minčiai.

E. Fuksas, *Papročių istorija: buržuazinis amžius*, Vilnius, Mintis, 1995, p. 49–50.

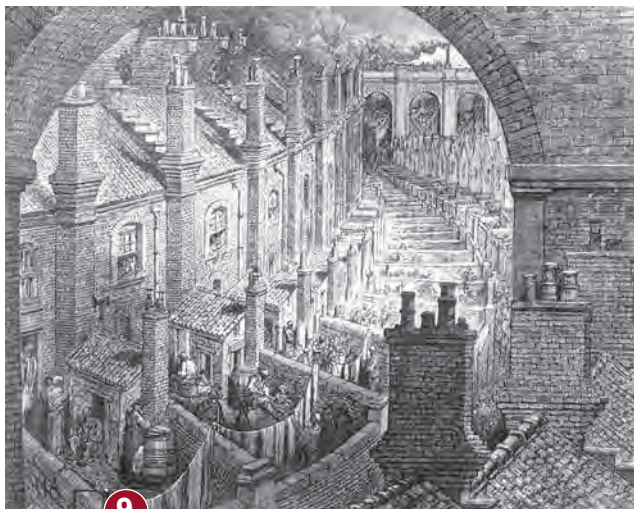

6 Visuomenės sudėtis XIX a. Vokietijoje

8 Žemės ūkyje dirbančių gyventojų dalis (% visų gyventojų) kai kuriose Europos valstybėse ir JAV 1800–1940 m.

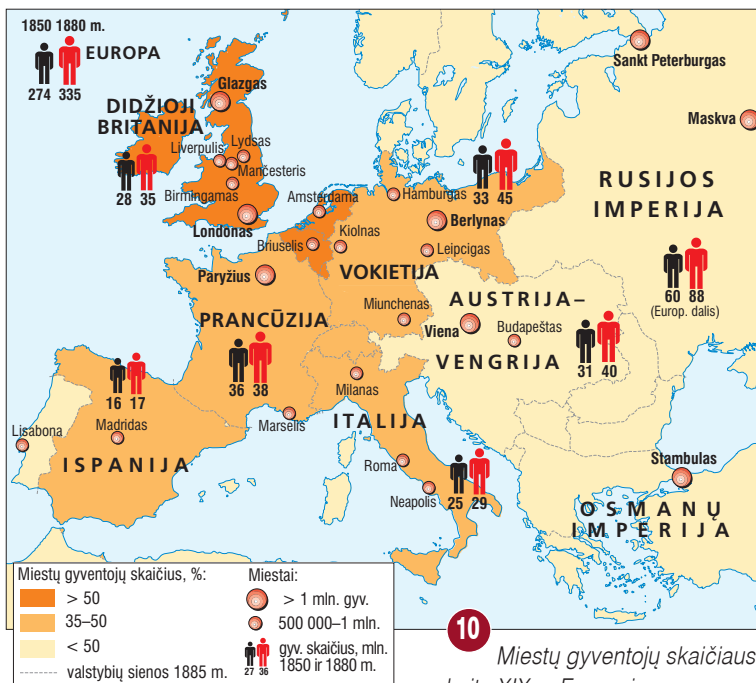
2. Pramoninės visuomenės formavimasis

9

Darbininkų kvartalas Londone.

XIX a. II pusės G. Dorė piešinys. Ankštuose ir perpildytuose rajonuose plito ligos, klestėjo nusikalstamumas ir skurdas.

10

Miestų gyventojų skaičiaus kaita XIX a. Europoje.

	1800 m.	1850 m.	1900 m.
Europa	180	274	423
JAV	6	19	81
Afrika	95	100	120
Azija	550	625	820
Iš viso pasaulyje	874	1091	1553

11

Gyventojų skaičiaus augimas pasaulyje XIX a. (mln. gyventojų).

Miestų visuomenė

Pramoninė visuomenė – pirmiausia tai miestų gyventojai. Dėl pramonės perversmo vyko sparti **urbanizacija**. Sparčiai plėtojantis pramonei, vis daugiau valstiečių, gyvenančių kaimuose, traukė į gamybos centrais tapusius miestus, dėl to šie augo. Darbininko uždarbis čia kelis kartus buvo didesnis nei plūšančio samdomo darbininko pas ūkininką kaime. Panaikinus baudžiavą, asmens judėjimo ir gyvenimo vietos neriboję jokie suvaržymai.

Darbo ritmas mieste ir kaime gerokai skyrėsi. Kaime žmogaus gyvenimo tempas buvo laisvesnis, labiau priklausomas nuo sezoninių darbų. Mieste svarbų vaidmenį vaidino griežta dienotvarkė. Žemdirbio diena prasidėdavo prašvitus, o darbininko – konkrečią valandą. Darbininkai turėjo paklusti griežtai fabriko drausmei, dirbti keturiolika ar šešiolika valandų per parą. Paros ritmą reguliavo ne bažnyčios varpai, o fabriko sirenos, pranešančios darbo pradžią, pertrauką ir pabaigą. Žmonės turėjo būti punctualūs, kad nepavėluotų į darbą ar traukinį.

Nekontroliuojamas urbanizacijos procesas sukėlė daugybę naujų problemų. Perpildytuose darbininkų rajonuose žmonės gyveno antisanitarinėmis sąlygomis, plito ligos ir epidemijos. Dėl užteršto geriamojo vandens visą XIX a. Europoje siautė choleros epidemija, nusinešusi tūkstančių žmonių gyvybes.

Dėl pramonės perversmo padarinių itin sparčiai augo gyventojų skaičius. XVIII a. Europoje gyveno 140 mln. žmonių, o XIX a. pabaigoje jau daugiau nei 400 mln. Valstybėms norint įvertinti šalių visuomenę, daugelyje Europos valstybių prasidėjo reguliarūs gyventojų surašymai. Dėl ūkį ištinkančių krizių XIX a. II pusėje Europoje ėmė trūkti darbo. Tačiau tuo metu darbo jėgos prireikė JAV, Australijoje, Lotynų Amerikoje. Tūkstančiai europiečių, palikę namus, iškeičia laimės ieškoti į užjūrio šalis. Per paskutinį XIX a. ketvirtį iš Europos į Ameriką emigravo 25 mln. žmonių.

12

Europos gyventojų migracija XIX a.–XX a. pradžioje.

13 Kas atsitiktų, jei moterims būtų suteiktos tokios pat teisės kaip ir vyrams? Piešinys iš XIX a. pab. vokiško leidinio.

14 Kovotoja už moterų teisę balsuoti Didž. Britanijoje. XX a. pradž. nuotrauka.

Moters padėties pokyčiai

Pramonės perversmas keitė moters padėtį. Žemdirbių visuomenėje svarbiausiems darbams atlikti reikėjo didelės fizinės jėgos. Vyras buvo pagrindinis darbininkas ir šeimos maitintojas. Pramoninėje visuomenėje dirbti prie mašinų galėjo ir moterys. Gaudamos uždarbį jos tapo savarankiškesnės ir ėmė nepriklausyti nuo vyrų valios.

Moterų darbas buvo mažiau vertinamas ir menkiau apmokamas nei vyrų. Jos neturėjo teisės savarankiškai valdyti nuosavybės, balsuoti rinkimuose, eiti valstybines pareigas. Nelygiateisė padėtis visuomenėje piktino apsišvietusias ir **emancipacijos** siekiančias moteris. XIX a. viduryje JAV ir Didžiojoje Britanijoje susikūrė **sufražisčių** (angl. *suffrage* – balso teisė) sąjūdžiai, kurių šalininkės reikalavo suteikti moterims teisę balsuoti. Nepaisydamos suėmimų ir kalinimų sufražistės rengė demonstracijas, bado akcijas. Šių moterų pastangomis padėtis ėmė keistis. Moterys pradėjo siekti išsilavinimo, skverbėsi į dar neseniai joms draudžiamas sritis: tapo teisininkėmis, gydytojomis, mokslininkėmis. XIX a. II pusėje Ciuricho universitetas Šveicarijoje priėmė pirmąsias studentes, o 1893 m. Naujoji Zelandija pirmoji moterims suteikė balsavimo teisę.

Pramoninės visuomenės formavimasis Europoje truko apie šimtmetį. Dėl netolygaus šalių ūkio vystymosi Rytų ir Pietų Europos šalių visuomenės dar ilgai išliko agrarinės. Pramoninė visuomenė, nors ir buvo pažangesnė nei žemdirbių, turėjo ir neigiamų pusių. Atsirado mąstytojų, raginančių iš neva išlepusio ir nuodėmingo miestietiško gyvenimo grįžti prie žemdirbystės ir tradicinio kaimo idilės.

15 Iš moterų teisių aktyvistės A. Pop atsiminimų. XX a. pradž.

Gavau rekomendaciją dirbti gerai žinamoje fabrike. Niekada dar man tiek daug nemo-kėjo. Be galo troškau gražių drabužių; norėjau, kad kai sekmadienį nueisiu į bažnyčią, niekam neateitų į galvą mintis, kad dirbu fabrike, nes man gėda dėl savo padėties. Kai dar buvau fabriko mokinė, nuolat girdėdavau šnekant, kad

fabriko darbininkės lengvabūdės ir sugedusios. Apie jas kitaip ir nekalbėjo, tik paniekina-mai. Dabar jau nelaikau savęs vargeta. Sekmadieniais valgydavome tokius puikius pusryčius, kad jie man atrodė kaip karališkos vaišės: už dvidešimt kreicerių (smulkus Austrijos-Vengri-jos imperijos piniginis vienetas) nusipirkdavome mėsos, o kai man pakėlė algą, dar prisidur-davome ir po taurę saldaus vyno.

Europos istorija, Vilnius, Alma littera, 2001, p. 312.

Buržuazija – iš prekybos ar finan-sinių patarnavimų gyvenantis pasiturinčių miestiečių sluoksnis.

Emancipacija – moterų politinių ir visuomeninių teisių sulyginimas su vyrų teisėmis.

Pramoninė (indūstrinė) visuomenė – joje pagrindinė žmonių veikla – mechani-zuota pramoninė prekių gamyba.

Sufražistės – XIX a. II pusės–XX a. pradž. JAV ir Didž. Britanijos kovotojos už rinkimų teisės suteikimą moterims.

Urbanizacija – spartus miestų augimas; miestų reikšmės didėjimas.

Vidurinė klāsė – visuomenės sluoks-nis, esantis tarp darbininkų, valstiečių ir aristokratų bei turtingiausių buržuazijos atstovų.

Žemdirbių (agrarinė) visuomenė – joje pagrindinė žmonių veikla – žemės ūkio produktų gamyba.

?

1. Palygink žemdirbių ir pramoninę visuomenės **7**. Kokių esminių skirtumų pastebėjai?
2. Skirk ir apibūdink pramoninės visuomenės sluoksnius **4**, **6**.
3. Kodėl **5** šaltinio autorius kritikuoja buržuaziją? Ar šaltinyje aptariamos ydos būdingos šių laikų Lietuvos visuomenei?
4. Kokių išvadų apie urbanizacijos ir demografijos procesus Europoje gali padaryti iš **10–12** duomenų?
5. Kodėl pramoninėje visuomenėje svarbus tapo punktualumas **1**? Pateik šios visuomenės poreikius atitinkančio laiko planavimo pavyzdžių iš savo gyvenimo.
6. Remkis tekstu, **15** ir paaiškink, kaip pramoninėje visuomenėje pasikeitė moters padėtis. Kurie vyrų nuogastavimai dėl to nepasitvirtino **13**?
7. Grupėse padiskutuokite, kuri visuomenė – pramoninė ar žemdirbių yra pažangesnė. Sudarykite jų teigiamų ir neigiamų pusių sąrašus.

Skyriaus santrauka

1 Pramonės perversmas

- Garo mašinos išradimas žymi XVIII a. II pusėje prasidėjusios milžiniškų visuomenės, ūkio, mokslo, kultūros ir technikos pokyčių epochos, vadinamos pramonės perversmu, pradžia.
- Įvairiose šalyse pramonės perversmas dėl skirtingų politinių, gamtos, kultūrinių sąlygų kilo ne vienu metu. Pirmiausia – Didžiojoje Britanijoje.
- XIX a. II pusėje sparti pramonės plėtra prasidėjo daugelyje Europos valstybių ir Šiaurės Amerikoje.

2 Pramoninės visuomenės formavimasis

- XVIII a. pab. dėl pramonės perversmo padarinių ėmė formuotis pramoninė visuomenė.
- Pagrindine žmonių veikla tapo mechanizuota pramoninė prekių gamyba.
- Išaugę pramonės centrai – miestai – gyventojų skaičiumi nustelbė kaimus.
- Mažėjo luominės priklausomybės reikšmė.
- Nyko žmonių uždaramas, neraštingumas, atotrūkis tarp visuomenės grupių, formavosi nauji sluoksniai: buržuazija ir darbininkai.

3 Laisvė veikti ar tradicijų saugojimas?

- XVIII a. pab. – XIX a. I pusėje susiformavo liberalizmo ir konservatyvizmo politinės ideologijos.
- Kūrėsi laisvų, lygių įstatymui, vienas kito teises gerbiančių ir atsakomybę už savo valstybę jaučiančių žmonių pilietinė visuomenė.
- Rinkimų teisę, galimybę dalyvauti politikoje įgijo toli gražu ne visi piliečiai: daug kur balsavimo teisės dėl turto, amžiaus ribojimų neturėjo dalis vyrų, moterų.

7 Kultūra pramoninėje visuomenėje

- XVIII a. Apšvietos epochoje barokas Europos šalyse pamažu užleido vietą kuklesniam ir griežtesniam klasicizmui.
- XIX a. I pusėje Europos mene vietoj klasicizmo įsivyravo nauja kryptis – romantizmas.

4 Kapitalistai ir darbininkai

- Pramonės perversmo sukuryje buržuazija vis labiau turtėjo, įgijo įtakos, o darbininkų interesams niekas neatstovavo ir jų negynė.
- Kilus darbininkų sąjūdžiams, pagerėjo žmonių gyvenimo ir darbo sąlygos, įstatymais juos ėmė ginti valstybė.
- XIX a. susiformavo nauja politinė ideologija – socializmas, kurio viena pagrindinių idėjų buvo socialinės lygybės klausimas.

5 Mokslas ir technika pramoninėje visuomenėje

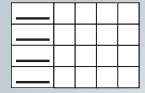
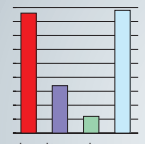
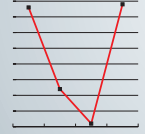
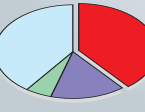
- Prasidėjus pramonės perversmui, labai išaugo mokslo ir švietimo reikšmė. Per trumpą laiką įvairiose mokslo srityse padaryta stulbinančių išradimų.
- Dėl naujų technologijų didelių permainų įvyko transporto ir žmonių bendravimo – komunikacijos – srityje.
- XIX a., sparčiai tobulėjant mokslui bei technikai, žmonės ėmė geriau pažinti ir suprasti pasaulį. Mokslo žinios menkino religijos dogmų svarbą.

6 Permainos kasdieniame žmonių gyvenime

- Pramoninėje visuomenėje atsirado ne tik griežtai nustatytas darbo laikas, bet ir laisvalaikis.
- Plito kultūros renginių ir pramogų, muziejų, kavinių bei restoranų lankymas, domėjimasis sporto varžybomis.
- Išsiplėtė geografinis žmonių akiratis, populiarėjo kelionės, pradėjo sparčiau plėtotis turizmas.
- Žmonių gyvenimas tapo laisvesnis, mažiau varžomas šimtamečių tradicijų ir papročių.

- Po jo dėl kūrėjo laisvės pradėjo nykti vienodi meno stiliai ir mados.
- XIX a. pab. – XX a. pradž. laikoma masinės, arba populiariosios, kultūros formavimosi pradžia.
- Jai būdingas masiškumas, turinio paprastumas, pramoginis charakteris, vaizdo ir garso pirmenybė prieš parašytą žodį.

Statistika yra kiekybinių duomenų rinkimas, apdorojimas ir nagrinėjimas. Ilgalaikius procesus, pavyzdžiui, žmonių skaičiaus augimą, pramonės raidą, žemės ūkio vystymąsi be statistikos duomenų dažnai sunku suvokti. Paprastai jie pateikiami lentelėse arba įvairiose diagramose. Statistikos duomenys ne visada atspindi tikrovę. Kartais jie specialiai iškraipomi ir falsifikuojami politiniais tikslais. Antai Rusijos valdžios 1897 m. atliktas Vilniaus gubernijos gyventojų surašymas buvo tendencingas (žr. 1): rusų ir baltarusių skaičius sąmoningai padidintas, o lietuvių sumažintas. Todėl, nagrinėjant statistikos duomenis, būtina pasitelkti keletą šaltinių, ieškoti papildomos informacijos.

Schemų ir diagramų tipai	Pranašumai	Trūkumai
 <p>Duomenų lentelė</p>	Pasižymi duomenų tikslumu, kurie dažniausiai pateikiami skaičiais.	Vizualiai nepatrauklios, neleidžia įžvelgti akivaizdžių duomenų skirtumų.
 <p>Stulpelinė diagrama</p>	Pasirinkus tam tikrą atskaitos tašką, leidžia įžvelgti akivaizdžius duomenų skirtumus.	Jei duomenys beveik nesiskiria, nesudaro akivaizdaus skirtumo įspūdžio.
 <p>Laipsniškoji diagrama</p>	Leidžia įžvelgti pokyčių dinamiką.	Jei duomenys beveik nesiskiria, nesudaro akivaizdaus skirtumo įspūdžio.
 <p>Apskritiminė diagrama</p>	Puikiai tinka vaizduoti duomenis procentais.	Jei sudaro daug sudedamųjų dalių, diagrama gali kelti painiavą.

Darbo veiksmi

Pirmas: duomenų paskirtis.

Kurios srities statistikos duomenys pateikti? Ar lentelė/diagrama turi pavadinimą, sutartinius ženklus?

Antras: nagrinėjimas.

Kaip išreikšti duomenys: skaičiais ar procentais? Kokį laikotarpį jie apima? Ar pateikti duomenys rodo tęstinį procesą? Kurios sudedamosios dalys sudaro lentelę/diagramą? Ar galima jas palyginti? Kuo panašios ir kuo skiriasi sudedamosios dalys? Kokių išvadų galima padaryti išnagrinėjus duomenis?

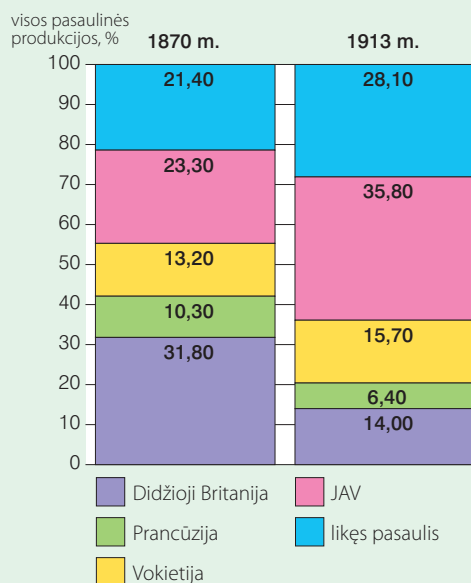
Trečias: kritiškas duomenų įvertinimas.

Palygink statistikos duomenis ir papildomą informaciją. Ypač atkreipk dėmesį į to meto politinę padėtį. Pasidomėk, ar statistikos duomenys galėjo praversti tam tikroms politinėms jėgoms. Nustatyk, ar duomenys atitinka tikrovę. Ar tikslingas jų pasirinkimas procesui/įvykiui apibūdinti? Ką nauja sužinojai iš pateiktų duomenų? Kuriais siūlytum papildyti lentelę/diagramą? Ko reikėtų atsakyti? Ar tinkamai pasirinktas grafinis duomenų vaizdavimas? Nurodyk klausimus, į kuriuos, išnagrinėjus duomenis, negauta atsakymų.

	Lietuviai	Lenkai	Baltarusiai	Rusai
1857–1859 m.	46	12,3	29,4	2,3
1875 m.	35	7,1	45,1	1,5
1897 m.*	17,6	8,2	56,1	4,9

1 Lietuvių, lenkų, baltarusių ir rusų skaičius (%) XIX a. II pusėje Vilniaus gubernijoje (lietuvių etninėse rytinėse žemėse).

* – Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis.

2 Pasaulio pramonės produkcija 1870 ir 1913 m.

- Surink statistikos duomenis tam tikra istorine tema ir sudaryk lentelę arba diagramą: nurodyk pavadinimą, duomenų paskirtį, sutartinius ženklus.
- Pasitelk metode nurodytus darbo veiksmus ir išnagrinėk 1. Kokių išvadų apie šiuos statistikos duomenis gali padaryti?
- Išnagrinėk 2. Kurioms valstybėms teko didžiausia pramonės produkcijos dalis 1870 m.? Kaip šis santykis pasikeitė 1913 m.?

Neskestančiojo mitas: „Titanikas“

1 „Titanikas“ išplaukia į jūrą. 1912 m. nuotrauka.

1

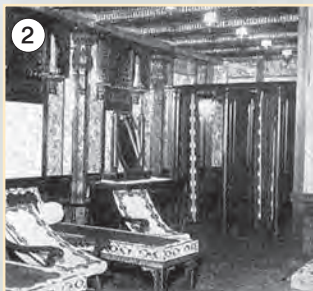
3

A Prabangiausias pasaulyje lineris

1912 m. balandžio 10 d. iš Sautemptono uosto į pirmąją kelionę per Atlanto vandenyną išplaukė vienas iš didžiausių ir prabangiausių visų laikų laivų – „Titanikas“. Jo kūrėjai tikėjosi, kad šis laivo reisas taps tikra sensacija ir bus apgaubtas neregėtos šlovės. Manoma, jog beveik 300 m ilgio ir 20 m pločio lineris yra techniškai tobulas, patikimas ir saugus. Dėl to vadintas neskestančiuoju. Turtingiausi laivo keleiviai keliavo pirmąja klase. Jiems buvo skirti prabangiai įrengti apartamentai. Dėnyje veikė restoranai, kavinės, pirtys, treniruoklių salės. Mažiau pasiturintiems buvo skirti antrosios, o neturtingiausiems keleiviams – trečiosios klasės deniai. Didžioji dalis šia klase keliaujančių su šeimomis į JAV plaukė ieškoti darbo ir susikurti geresnio gyvenimo. Deja, daugelio svajonėms nebuvo lemta išsipildyti.

1. Kodėl „Titanikas“ vadintas neskestančiuoju **A**?
2. Kaip buvo įrengtas laivas **2**?

2

4

2 Laivo vidus: 1 – pirmosios klasės keleivių apartamentai; 2 – pirtis; 3 – treniruoklių salė; 4 – trečiosios klasės keleivių valgykla.

3 „Titaniko“ kapitonas Edvardas Smitas. Jis garsėjo kaip milijonierių kapitonas, nes vadovavo patiems prabangiausiems laivams ir buvo geriausiai pasaulyje apmokamas. Po „Titaniko“ kelionės planavo išeiti į pensiją ir daugiau laiko praleisti su šeima. Tačiau ištiko katastrofa. Net ir matydamas, kad laivo nepavyks išgelbėti, kapitonas jo nepaliko. Apie paskutines E. Smito gyvenimo valandas nedaug žinoma: vieni liudininkai teigė, jog jis didvyriškai pasitiko mirtį, kiti – kad, neišlaikęs įtampos, nusišovė.

C Nuskendę lobiai

Rasti ir iš vandenyno dugno iškelti nuskendusį „Titaniką“ dešimtmečius svajojo kiekvienas lobio ieškotojas. Mat laivu plaukė daugybė turtingų žmonių su brangenybėmis. Pasakojama, kad vienas deimantų pirklys gabeno didžiulį 7 mln. JAV dolerių vertės deimantą. Tačiau mokslininkai šias legendas vertina skeptiškai. Daugelis turtuolių kelionėse puošėsi ne tikrais brangakmeniais, bet meistriškai pagamintomis jų kopijomis.

7 „Titaniko“ korpusas ir per katastrofą išmėtyti daiktai.

4 *Sustojęs laikas. Vieno iš keleivių kišeninis laikrodis užfiksavo tragedijos laiką.*

6 *„Titaniku“ plaukęs vienas iš turtingiausių pasaulio žmonių – pulkininkas Džonas Astoras su žmona. Per katastrofą išsigelbėti pavyko tik žmonai.*

D „Titanikas“ šiandien

Tyrinėtojai Atlanto vandenyne ilgai ieškojo tikslios vietos, kur nuskendo „Titanikas“. 1985 m. vasarą svajonę pasiekti laivo liekanas ėmė pildyti. Mokslininkams nustačius žūties vietos koordinates, jungtinė prancūzų, rusų ir amerikiečių mokslininkų komanda, pasitelkusi moderniausią to meto povandeninių tyrimų įrangą, rado ir nufilmavo laivo liekanas. Tai sukėlė daugybę diskusijų pasaulyje: vieni tvirtino, kad laivas turi būti paliktas Atlanto vandenyno dugne, kiti reikalavo iškelti į paviršių. „Titaniko“ liekanas nuspręsta palikti vandenyno kape. Šiuo metu laivui gresia didžiulis pavojus, nes liekanos irsta dėl vandenyno organizmų poveikio. Gali būti, jog, nespėjus jų išsaugoti, „Titaniką“ primins tik legenda.

5. Pasakyk savo nuomonę, ar reikėtų iškelti „Titaniko“ liekanas **D**. Atsakymą pagrįsk.

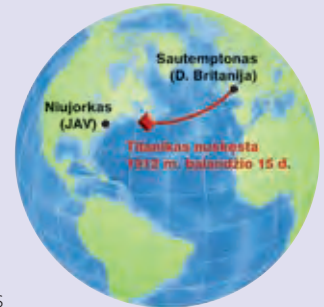
B Pražūtingas ledkalnis: laivo skendimo istorija 1912 m. balandžio 14–15 d.

1) (23.40) Laivo kapitonas gavo pranešimą, kad įplaukė į pavojingą ledkalnių rajoną. Tačiau manyta, jog jie grėsmės laivui nekelia. Apie vidurnaktį laivo įgula priekyje pastebėjo ledkalnį. Ji sureagavo per vėlai ir neišvengė susidūrimo – buvo pramuštas laivo šonas.

2) „Titaniką“ plūsta vanduo. Vienas laivo galas nyra. Supratęs, kad laivo žūtis neišvengiama, kilo panika. Vieni desperatiškai ieškojo vietos perpildytose gelbėjimo valtys, kiti šoko į ledinį vandenį, tretį melddamiesi laukė mirties. Daugybė pasakojimų sukurta apie laivo orkestrą, kuris, nepaisydamas panikos, grojo iki paskutinės laivo žūties akimirkos.

3) 02.20 laivo žūtis. Didžiausioje to meto katastrofoje žuvo daugiau nei 1500 žmonių. Dauguma jų keliavo trečiąja klase. Aukų galėjo būti daug mažiau, jei laive būtų pakankamai gelbėjimo valčių. Ištikus nelaimėi, pirmiausia gelbėti turtingiausi ir įtakingiausi žmonės, o trečiąja klase keliaivę palikti likimo valiai. Atplaukęs į nelaimės vietą laivas „Karpatija“ išgelbėjo valtys esančius žmones. Vandenyje plūduriavo daugybė mirtinai sušalusių žmonių. Lediniame Atlanto vandenyje žmogus galėjo išgyventi vos kelias minutes. Netgi po milijonų gyvybių nusinešusių pasaulinių karų, daugybės katastrofų žmonės iki šiol nepamiršta „Titaniko“ tragedijos.

5 *„Titaniko“ maršrutas.*

3. Kokios priežastys lėmė laivo žūtį **B**?

4. Įvertink „Titaniko“ kapitono elgesį **3**. Paaiškink posakį: „Kapitonas palieka laivą paskutinis“.

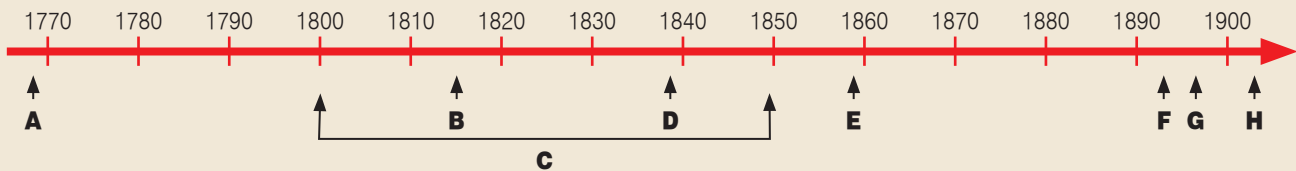
8 Kino filmą „Titanikas“ reklamuojantis plakatas ir scenos iš filmo. 1997 m. amerikiečių režisierius Džeimsas Kameronas laivo legendą atgaivino kino ekrane. Pasakojimas apie aukštuomenės merginos ir neturtingo dailininko meilės istoriją sulaukė milžiniškos sėkmės. Filmui pagaminta laivo kopija dydžiu nenusileidžia originalui.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Surengiamos pirmosios naujųjų laikų olimpinės žaidynės.
2. Č. Darvinas išleidžia veikalą „Apie rūšių atsiradimą“.
3. Išrandama garo mašina.

4. Mene vyrauja romantizmas.
5. Sukonstruojamas garvežys.
6. Broliai Raitai pirmą kartą pakyla į orą lėktuvu.
7. Išrandama fotografija.
8. Pirmojoje šalyje pasaulyje moterims suteikiama teisė balsuoti.

B Paaškind sąvokas:

pramonės perversmas	monopolis	konservatizmas	buržuazija
feminizmas	socializmas	žemdirbių visuomenė	industrializacija
masinė kultūra	komunizmas	elitinė kultūra	kapitalizmas
emigracija	impresionizmas	pramoninė visuomenė	liberalizmas

C Atsakyk į klausimus:

1. Kokios pramonės perversmo priežastys?
2. Kokių padarinių pramonės perversmas turėjo visuomenei?
3. Kuo skyrėsi liberalizmo ir konservatyvizmo ideologijos?
4. Kurio visuomenės sluoksnio interesus gynė socializmo ideologija?
5. Kokie yra svarbiausi XIX a.–XX a. pradž. mokslo atradimai ir technikos naujovės?
6. Kokių permainų žmonių kasdieniame gyvenime įvyko pramonės perversmo laikotarpiu?
7. Kaip XVIII a. pab. – XX a. pradž. keitėsi meno stiliai?

D Išnagrinėk iliustraciją:

„Pažadėtoji komunizmo žemė“. XIX a. pab. karikatūra. Susirinkę ant kranto darbininkai rengiasi lipti į laivus, ant kurių surašyti jų reikalavimai.

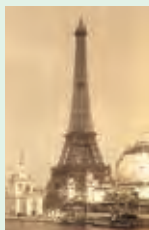
1. Nustatyk, kuris istorinis asmuo vaizduojamas karikatūroje (A). Su kuo karikatūroje jis tapatinamas?
2. Kas, pasak asmens, yra ta „pažadėtoji žemė“ (B)?
3. Patvirtink arba paneik teiginį, jog asmens pažadai darbininkams buvo įgyvendinti.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

H

I

C Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Edmundas Berkas apie Prancūzijos revoliuciją. XVIII a. pab.

Bet koks bandymas – nepriklausomai nuo formos – slopinti, atimti titulus, niokoti, rekvizuoti turtą ir naikinti aukštuomenę neturi pateisinimo. Didžiulės imperijos pavertimas paprųjų bendruomenių susirinkimu yra didžiausia beprotybė. Žmonės verti pilietinės laisvės lygiai tiek, kiek jie pasirenge moraliai suvaržyti savo spontaniškus troškimus. Visuomenė negali egzistuoti be valdžios, kontroliuojančios valią ir natūralius instinktus, ir kuo mažiau tokios valdžios mumyse, tuo didesnė ji turi būti iš išorės.

Pagal: D. Eidukienė, Edmundo Burke'o tradicionalizmas, kaip politinės komunikacijos atvejis. Santalka: Filosofija, Komunikacija, 2012, t. 20, nr. 2, p. 128, 132.

1. Kokiai XIX a. politinei ideologijai priskirtum šaltinio autoriaus pažiūrą?
2. Dėl kokių priežasčių autorius kritikavo Prancūzijos revoliuciją?
3. Kuo skyrėsi šio autoriaus atstovaujamos ir kitų XIX a. politinių ideologijų požiūris į revoliucijas?
4. Kuriam iš šių vertinimų pritartum?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

Didžiausi XIX a. Europos miestai:

1. Maskva.
2. Sankt Peterburgas.
3. Stambulas.
4. Viena.
5. Berlynas.
6. Paryžius.
7. Glazgas.
8. Londonas.
9. Šalis – pramonės perversmo lopšys.
10. Pramoninės Europos valstybės XIX a. pradž.
11. Pramoninės Europos valstybės XIX a. pab.
12. Nepramoninės Europos valstybės XIX a. pab.

